

Наукове забезпечення криміналістичних досліджень у третьому тисячолітті

Сучасний етап розвитку світової цивілізації характеризується системними трансформаційними змінами, оскільки він обумовлений епохою глобалізації. Очевидно, що розвиток криміналістики в третьому тисячолітті обумовлений глобалізаційними процесами, а значить постійним прагненням науки до розширення обсягу досліджуємих об'єктів і можливості їх пізнання з допомогою сучасних ноозасобів, інтерактивних методів і грід-технологій.

Ключові слова: криміналістика, наука, навчальна дисципліна, сфера практичної діяльності, грід-технології.

Постановка наукової проблеми та її значення. Сьогодні майже неможливо уявити ефективну стратегію, мистецтво, організацію і тактику запобігання, протидії, розслідування злочинів, пізнання та доказування юридично значимих фактів без використання криміналістичних знань, навиків і вмінь.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Протягом багатьох років дослідженню криміналістики приділяли увагу такі провідні вчені: В. І. Бояров, Т. В. Варфоломєєва, В. К. Весельський, В. Г. Гончаренко, Г. Г. Гросс, В. О. Коновалова, В. П. Колмаков, І. І. Котюк, Г. А. Матусовський, М. В. Салтевський, М. Я. Сегай, В. В. Тищенко, В. Ю. Шепітько та інші.

Мета й завдання статті. Метою даної статті є обґрунтування потреб подальшого наукового дослідження криміналістики з позиції того, що вона суттєво переросла сферу розслідування злочинів і кримінального судочинства в цілому; виокремлення її окремих новітніх напрямів і формування самостійних наукових дисциплін та розробки і впровадження в освітянську, наукову та практичну діяльність новітніх автоматизованих систем, ноозасобів, грід-технологій та електронних мультимедійних освітніх комплексів. Завданням статті є аналіз криміналістики у тривимірному просторі та визначення її наукової, освітянської та практичної сутності.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження.

І. Криміналістика як наука. Основні засади поняття науки криміналістики вперше сформулював австрійський вчений – Ганс Гросс в 1892 р. на основі узагальнення тогочасної правової бази, наукових розробок, досвіду судової практики ряду країн Європи з континентальною системою права [10, с. 16-18].

Пізніше Ганс Гросс більш чітко визначив у своїй фундаментальній праці «Керівництво для судових слідчих як система криміналістики» (1898 р.) предмет науки криміналістики так: криміналістика по суті починається там... де встановлюють... як саме вчинено злочин. Як досліджувати способи вчинення злочинів і розкривати ці злочини, які бувають мотиви вчинення злочину, з якою метою – про все це не розповідає ні кримінальне право, ні процес. Усе це становить предмет криміналістики і особливої її частини: кримінальної психології [4, с. 7].

Фактично в цій праці були систематизовані накопичені на той час у світі знання про засоби пізнання, доказування, розслідування, які використовуються в правосудді і судочинстві. Практично це перша наукова праця у світовій юриспруденції, в якій були системно узагальнені засоби і методи пізнання, доказування, розслідування, які використовувались на той час у сфері кримінального провадження.

В зв'язку з вищевикладеним І. І. Котюк підкреслює, що у науковій праці «Керівництво для судових слідчих як система криміналістики» Г. Гросс уперше об'єднав в єдине ціле всі відомі на той час науково-технічні прийоми розслідування злочинів і наукові засади тактики проведення слідчих дій [6, с. 6]. Таким чином, фактично вперше визначення предмета науки криміналістики було сформульовано Г. Гроссом ще понад сто років тому.

Водночас, слід зазначити, що ще і сьогодні в світі не існує єдиного поняття та визначення сутності предмету науки криміналістики. На різних континентах вчені в предмет дослідження науки криміналістики включають не тільки багато розділів науки поліцейського права, науки кримінального права, науки кримінально-процесуального права, але й детективознавства, сискології, теорії

оперативно-розшукової діяльності, кримінології, кримінальної психології, фізики, хімії, біології, кібернетики, інформатики та інших наук.

На думку В. Я. Колдіна класичним зразком безсистемних моделей науки криміналістики є сучасна криміналістика США [7, с. 15-17]. Вірогідно це тому, що вона, як вважає американський дослідник Р. М. Перкінс, бере свій початок від системи поліцейської науки, яка представляє собою конгломерат відомостей кримінального права, кримінального процесу, криміналістики і правил професійної діяльності поліцейського [9, с. 15-16].

Дійсно, в різних державах світу є своє бачення сутності науки криміналістики. Так, наприклад, в Великій Британії та США поряд з терміном «криміналістика» використовується «поліцейська техніка», «поліцейська лабораторія», або «судова наука». У Німеччині використовується термін «поліцейська наука» та «природничо-наукова криміналістика».

Очевидно, що формування предмета науки криміналістики має певний історичний аспект, суть якого до цього часу становить дискусійну проблему. Водночас, вважаємо, що поява науки криміналістики була зумовлена потребами самого життя, оскільки необхідність запобігання, протидії і розслідування фактів вчинення злочинних посягань була завжди.

Це обумовлено ще і тим, що в ряді країн Європи, зокрема у Франції, а також у країнах англосаксонської системи права (Великій Британії, США) на той час був накопичений певний досвід використання наукових знань в процесі розслідування, а тому в основу формування сутності поняття криміналістики покладені вчення французького антрополога А. Бертільона – засновника системи реєстрації злочинів з допомогою методів антропології, який вважав, що криміналістика винятково є «поліцейською наукою» [11, с. 12].

В Україні теж є різні погляди щодо визначення сутності предмету науки криміналістики.

Так, І. І. Когутич вважає, що криміналістика забезпечує суб'єктів кримінального провадження відповідними знаннями. Виявляючи об'єктивно обумовлені найсуттєвіші, найстійкіші якісні зв'язки і взаємозалежності (закономірності) злочинної діяльності, пізнаючи їх, криміналістика розробляє шляхи, прийоми боротьби зі злочинами та засоби, методи і рекомендації щодо їх дослідження, озброюючи ними оперативних співробітників, експертів, слідчих, прокурорів і суддів [5, с. 4].

Ю. М. Чорноус зазначає, що діяльність із розслідування, як і власне феномен злочинної діяльності – є головними предметами пізнання криміналістики. Сьогодні спостерігається розширення меж предмету науки криміналістики, пізнання й інших видів правозастосовної практики [12, с. 45].

Все це свідчить, що на окремих етапах становлення та розвитку науки криміналістики в різних країнах світу простежується виокремлення окремих її новітніх напрямів – судове експертознавство, судове пізнання, судове безпекознавство, або у формуванні самостійних наукових дисциплін – судової медицини, судової психіатрії, судової психології, судової токсикології, судової хімії, судової фармакології, судової екології.

Нинішній етап інформатизації українського суспільства, забезпечивши доступ усіх категорій потенційних користувачів до інформаційних ресурсів, створення умов для інформаційного виробництва – доступного самовираження громадян в інформаційній сфері, що є істотним кроком у розвитку демократизації, потребує зростаючої ефективності використання наявних у національних фондах інформаційних ресурсів і новоствореної інформації в інтересах національного розвитку [8, с. 6].

Все це свідчить про те, що автоматизація, комп'ютеризація, інформатизація суспільного життя зумовлює створення якісно нового напрямку криміналістичної науки – «електронної криміналістики». Слідча і судова практика уже сьогодні потребують проведення спеціальних обстежень новітньої цифрової, електронної, телекомунікаційної техніки – цілої системи мобільного зв'язку, мобільних телефонів, смартфонів, планшетів, ноутбуків та субноутбуків, електронних онлайн-засобів, електронних веб-проектів, системи відеоспостереження, сервісів всесвітньої мережі інтернет і їх відповідного програмного забезпечення.

Це обумовлено тим, що сьогодні з'явилися зовсім нові способи вчинення злочинів: кіберзлочинність, злочинність у сфері високих інформаційних технологій тощо. В повсякденний побут ввійшли також і такі нові терміни як «звукові, запахові, електронні і геномні сліди», «електронний підпис», «електронний документ». Вочевидь практика потребує розробки нових засобів і методів їх виявлення, порядку їх збирання і дослідження.

Водночас у сучасному вигляді криміналістична наука являє собою цілісну систему наукових знань, що має слугувати цілям: а) пізнання, доказування, розслідування юридично значущих фактів; б) запобігання та протидії злочинним проявам; в) забезпеченню встановлення істини в конституційному, цивільному, господарському, адміністративному і кримінальному судочинстві.

Очевидним є той факт, що тисячолітній досвід накопичення наукового знання призвело до того, що сьогодні наука криміналістика уже переросла свій власний потенціал і вийшла за межі «поліцейської техніки», «поліцейської лабораторії», «поліцейської науки», «науки про розслідування злочинів» [13, с. 48], «науки про закономірності механізму вчинення кримінального правопорушення, технічні засоби, тактичні прийоми і методи виявлення фактичних даних про його сліди».

Узагальнений досвід практики і наукових досліджень [14, с. 98-177] свідчить, що сьогодні засоби, методи та прийоми криміналістики успішно використовуються для встановлення юридично значущих фактів у найрізноманітніших галузях освіти, науки і практичної діяльності [2, с. 481-494].

Тому очевидно, що предметом науки криміналістики сьогодні виступають закономірності, що характеризують утворення, виявлення, оцінку юридично значущих фактів, які досліджуються загально філософськими, загальнонауковими, конкретно науковими, так і спеціальними засобами, методами, технологіями в процесі пізнання та доказування і використовуються в окремих видах судочинства з метою забезпечення верховенства права, законності та справедливості. Сьогодні все більше стає важливим здійснення актуальних наукових досліджень у галузі широкомасштабних (глобальних) обчислень, тому вчені все частіше розробляють проміжне програмне забезпечення (middleware), бібліотеки та інструментальні засоби, що дозволяють спільно використовувати територіально розподілені ресурси як єдину потужну платформу. Такий підхід до обчислень відомий останнім часом як ґрід-обчислення. Саме ґрід-системи дозволяють здійснювати безпечне та скоординоване спільне використання ресурсів в освіті, науці і практиці. Таким чином, сучасний стан інформаційних відкриттів дозволяє виявляти кореляційні залежності, наприклад, між елементами криміналістичної характеристики певної категорії злочинів із допомогою застосування математичної обробки репрезентативної вибірки кримінальних проваджень. Отже, майбутнє науки криміналістики – це її подальший активний розвиток, зміна кордонів та сфер впливу, а також виникнення нових сучасних напрямів, розробки і впровадження в освітянську, наукову та практичну діяльність новітніх автоматизованих систем, ноозасобів і ґрід-технологій [3, с. 14].

II. Криміналістика як навчальна дисципліна. Криміналістика як навчальна дисципліна має вагоме значення для підготовки висококваліфікованих фахівців у найрізноманітніших галузях правничої освіти, юридичної науки, сфери правосуддя, судочинства, правопорядку, правоохоронної та правозахисної діяльності.

Як навчальна дисципліна вона сприяє забезпеченню суспільних потреб щодо гарантування безпеки людини, суспільства, держави від різного роду загроз і залежить від освітніх стандартів та окреслених завдань підготовки відповідних кадрів (слідчих, експертів, оперативних працівників, прокурорів, адвокатів, правозахисників, суддів тощо), також від виду та ресурсного інноваційного забезпечення навчального закладу (центр, факультет, академія, інститут, університет). Тому очевидно, що формування новітніх підходів до розвитку, удосконалення, модернізації та реформування викладання криміналістики на сучасному етапі в Україні з позицій Лісабонської стратегії та принципів Болонського процесу, рекомендацій Педагогічної Конституції Європи обов'язково має базуватися на використанні можливостей сучасних навчальних ноозасобів, ґрід-технологій і електронних мультимедійних освітніх комплексів. А це означає, що новий погляд на предмет, систему і завдання науки криміналістики відображає головні світові тенденції новітнього часу, обумовленого епохою глобалізації.

III. Криміналістика як сфера практичної діяльності. Криміналістика як система наукових знань – це юридична наука, яка покликана об'єктивно і справедливо забезпечити розв'язання праксеологічних завдань у сфері правосуддя, судочинства, правоохоронної та правозахисної діяльності з метою гарантування безпеки людини, суспільства, держави від різного роду загроз, ризиків і небезпек [1, с. 3].

Дана система криміналістичних знань дозволяє найкоротшим шляхом вирішувати завдання і знаходити відповіді на сформульовану ще давніми римськими юристами семичленну формулу: Qbis?, Quid?, Ubi?, Quibus auxiliis?, Cur?, Quomodo?, Quando? – Хто?, Що?, Де?, З чією допомогою?, Для чого?, Яким чином?, Коли?

Криміналістика як сфера практичної діяльності своїми засобами, методами і технологіями сприяє ефективному забезпеченню запобігання, протидії, розслідування правопорушень, кримінальних проступків і злочинів. Зміни, які відбуваються в епоху глобалізації обумовлюють необхідність системного криміналістичного забезпечення діяльності органів юстиції, правосуддя, судочинства та правозахисних організацій з метою запобігання правопорушенням, відновлювання справедливості та забезпечення реалізації конституційних прав і обов'язків людини та громадянина на засадах верховенства права, законності і об'єктивності.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Нині майже неможливо уявити ефективну стратегію, мистецтво, організацію і тактику запобігання, протидії, розслідування злочинів без впровадження в діяльність органів правосуддя, судочинства, правопорядку новітніх здобутків криміналістичної науки. Об'єктивне пізнання та доказування юридично значущих фактів, подій і явищ можливе тільки на основі використання як традиційних, так і сучасних криміналістичних знань, навиків і вмінь. Інтернет, BEEZONE – засоби, ноометодики і грид-технології створюють безпрецедентні умови та можливості для розширення онлайн-навчання, системних наукових досліджень, швидкої обробки інтегративної юридично значущої інформації.

Сьогодні нами проводяться комплексні наукові дослідження, спрямовані на розвиток дистанційної віртуальної онлайн-освіти. У зв'язку з цим проводиться розробка і впровадження в освітянську, наукову та практичну діяльність таких творчих проєктів: а) ведеться розробка і забезпечується формування нових юридичних спеціалізацій, нових навчальних дисциплін, нових курсів та спецкурсів, заняття по яких планується проводити з використанням засобів дистанційного віртуального онлайн-навчання; б) в 2002-2014 навчальних роках здійснили розробку, провели пілотажне дослідження та організували експериментальну апробацію у навчальному процесі юридичного і економічного факультетів та Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка і Навчально-наукового інституту підготовки слідчих і криміналістів реальних можливостей використання новітньої методики «V3 – Юлій Цезар», «Сократ» і практикуму просторового сприйняття інформації за допомогою багаторівневих планіметричних схем для вдосконалення організації проведення навчальних занять з курсу «Правознавство», «Суд і правоохоронні органи», «Права людини», «Основи матеріального права», «Криміналістика», «Теорія судового пізнання», «Судова експертологія».

Підготовлена концепція інноваційного трансформаційного розвитку в галузі теорії і практики сучасного наукового забезпечення правосуддя, судочинства, правопорядку, яка базується на основі використання сучасних досягнень науки криміналістики, судової психофізіології, судової експертології, теорії оперативного-розшукового пізнання, а також використанні в навчальному процесі розроблених нами таких мультимедійних навчальних відеофільмів та програмних продуктів: а) «Електронний мультимедійний підручник «Криміналістика»; б) автоматизована комп'ютерна система «Слідчий Аналітик» (АКССА), Версія 1.0; в) відеофільми «Ганс Гросс – визначний діяч світової криміналістики», «Генезис криміналістичної думки», «Перехват», «Заручник»; б) використання інтернет-засобів і грид-технологій зумовлює революційний прорив в системі юридичної і криміналістичної освіти, оскільки надають системі дистанційної освіти багато нових дидактичних інструментів. Тому головною метою підвищення якості криміналістичної освіти, науки і практики є відкриття нових можливостей для наукової, дослідницької, конструкторської діяльності та навчання, а також надання високоякісних освітніх послуг сучасними закладами освіти, студентам та фахівцям, освітнього простору, а також сприяння розвитку нових стратегій освіти, електронного та дистанційного навчання за допомогою новітніх інформаційних та телекомунікаційних інтерактивних технологій в системі вищої криміналістичної освіти України. Вважаємо, що упровадження нових ноозасобів, інтерактивних методик і грид-технологій у освітній процес і наукову діяльність юридичних вузів, з урахуванням особливостей сучасного стану технологій навчання і виховання, є необхідною умовою для подальшого розвитку інституту юридичної освіти, правничої науки, слідчої, експертної і судової практики в Україні.

Джерела та література

1. Біленчук П. Д. Наукове забезпечення діяльності судової влади, правосуддя і судочинства в Україні / П. Д. Біленчук // Організаційно-правові засади забезпечення діяльності судової влади, правосуддя і судочинства в Україні (Матеріали круглого столу, 23 вересня 2014 р., м. Київ). – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2014. – С. 3.
2. Біленчук П. Д. Криміналістика. Кредитно-модульний курс: підручник / П. Д. Біленчук, Г. С. Семаков / За ред. П. Д. Біленчука. – 4-те вид. змін., доповн. і доопр. – К.: ВД «Дакор», 2014. – 520 с.
3. Біленчук П., Ярмолюк А. Поліцейська наука і криміналістика в третьому тисячолітті: системний аналіз / П. Біленчук, А. Ярмолюк // Юридичний вісник України. – 2015. – № 13 (1030). – С. 14.
4. Гросс Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики / Г. Гросс. – Новое изд. перепеч. с изд. 1908 г. – М.: ЛексЭст, 2002. – 1088 с.
5. Когутич І. І. Криміналістичні знання, їх сутність і потреба розширення меж використання: монографія / І. І. Когутич. – Львів: Тріада Плюс, 2008. – 420 с.
6. Котюк І. І. Теорія судового пізнання: монографія / І. І. Котюк. – Київ: Київський університет, 2006. – С. 6.

7. Криминалістика: інформаційні технології доказування. Учебник для вузів / Под ред. В. Я. Колдина. – М.: Зерцало, 2007. – С. 15-17.
8. Національний інформаційний комплекс і його роль у глобальному інформаційному просторі: монографія / О. С. Онищенко, В. М. Горюхов, В. І. Попик та ін.: НАН України, Нац. б-ка України ім. Вернадського. – К.: Нац. б-ка України ім. Вернадського, 2014. – 218 с.
9. Perkins R. M. Elements of Polis Science. – Chicago, 1942. – P. 15-16.
10. Technika kriminalistyczna. Pod redakcją Włodzimierza Kedzierskiego. Tom 1. – Szczytno, 2002. – С. 16–18.
11. Чисників В. М. Основоположник «наукової поліції» / В. М. Чисників // Юридичний вісник України. – 2008. – № 16. – 19-25 квітня. – С. 12.
12. Черноус Ю. М. Криміналістика як навчальна дисципліна / Ю. М. Черноус // Актуальні питання теорії і практики криміналістичної науки. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Київ, 25 січня 2015 р.) // Національна академія внутрішніх справ. – Київ: Видавничий дім «Гельветика», 2015. – С. 44-47.
13. Шепітько В. Ю. Тенденції криміналістики в умовах глобалізації сучасного світу / В. Ю. Шепітько // Актуальні питання теорії і практики криміналістичної науки. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Київ, 23 січня 2015 р.) – Київ: Видавничий дім «Гельветика», 2015. – С. 48-50.
14. Юрчишин В. М. Процесуальні функції прокурора у досудовій стадії кримінального провадження: поняття, призначення, система: навч. посіб. / В. М. Юрчишин. – Чернівці: Технодрук, 2014. – 276 с.

Биленчук П., Ярмолюк А. Научное обеспечение криминалистических исследований в третьем тысячелетии. Современный этап развития мировой цивилизации характеризуется системными трансформационными изменениями, поскольку он обусловлен эпохой глобализации. Очевидно, что развитие криминалистики в третьем тысячелетии обусловлено глобализационными процессами, а значит постоянным стремлением науки к расширению объема исследуемых объектов и возможности их познания с помощью современных ноосредств, интерактивных методов и грид-технологий. Сегодня наука криминалістика займає особе почесне місце в познанні юридически значимих фактів, подій і явлень сучасного мира. В то же время историографию, источниковедение, современное состояние и пути приоритетного развития криминалистики наиболее перспективно системно рассмотреть сквозь призму трехмерного мировоззрения: во-первых, проанализировать криминалистику как науку, во-вторых, сформулировать криминалистику как учебную дисциплину и, в-третьих, осветить криминалистику как сферу практической деятельности: экспертной, следственной, судебной, правоохранительной, правозащитной. Объективное развитие науки и техники создает условия для формирования новых отраслей криминалистической теории и методологии, техники и тактики, стратегии и методики таких как: криминалистическое человекознание, криминалистическое следоведение, криминалистическое оружиеведение, криминалистическое почерковедение и т.п.

Ключевые слова: криминалістика, наука, учебная дисципліна, сфера практической деятельности, грид-технологии.

Bilenchuk P., Yarmolyuk A. Criminalistics in the Third Millenium: Education, Science, Practice. The current stage of development of the world civilization is characterized by systematic transformational changes because this stage is caused by the era of globalization. Clearly, the development of criminalistics in the third millennium is governed by the globalization processes, and hence, by permanent desire of science to expand the scope of objects under investigation and of possibilities of their perception by the means of modern nootools, interactive methods and grid technologies. Today criminalistics as a science has a prominent place in the perception of juridically significant facts, events and phenomena of the modern world. At the same time, historiography, source criticism, current stage and the ways of priority development of criminalistics are considered in the most perspective systematic approach through the prism of tridimensional world outlook: the first, to analyze the criminalistics as a science; the second, to determine criminalistics as a taught course (discipline); and the third, to highlight the criminalistics as a field of practice – expert, investigative, judicial, law enforcement and human rights.

Key words: criminalistics, a science, a taught course, a field of practice, grid-technologies.